

УДК 332.142.2

В. І. Дмитрів,
аспірант, Тернопільський національний економічний університет

ОЦІНКА ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

V. Dmytriv,
postgraduate, Ternopil National Economic University

THE ASSESSMENT OF THE BASIC TENDENCIES OF ENTERPRISES' INNOVATION DEVELOPMENT IN UKRAINIAN REGIONS

У статті проаналізовано особливості інноваційного розвитку Тернопільської області, визначено основні тенденції конкурентоспроможності області та її місце серед інших регіонів держави. Визначено основні джерела фінансування інновацій у Тернопільській області. Зроблено висновки щодо ступеня активності учасників інвестиційно-інноваційних процесів як на регіональному так і на державному рівні.

The research examines the peculiarities of the innovative development in Ternopil region, the main competitiveness' tendencies of the region are determined; the place of the region among other regions of the state is defined. The basic sources of the innovations' funding in the region are designated. The conclusions concerning the stage of the activity of investment-innovative process participants' on the regional and state level are drawn.

Ключові слова: динамічний розвиток економіки, інновації, інвестиційно-інноваційні процеси, конкурентоспроможність регіонів держави.

Key words: dynamic economical development, innovations, investment-innovative processes, competitiveness of the state's regions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Досвід розвинених країн світу показує, що за сучасних умов орієнтації економіки на підвищення конкурентоспроможності надзвичайно важливого значення набуває активізація інноваційного розвитку регіонів, оскільки без цього неможливим є здійснення прогресивних зрушень у державі. Активізація інноваційного розвитку регіонів країни можлива лише за умови органічного інтегрування в інноваційні процеси наукових організацій, промислових підприємств, елементів інноваційної інфраструктури та місцевих органів влади. Тому, оцінюючи інноваційну ситуацію в регіоні, слід особливу увагу звернути на аналіз внеску кожного з цих елементів в активізацію інноваційних процесів. Не може бути ефективного управління регіоном, якщо регіональна політика держави не забезпечує управлінські дії необхідним обсягом коштів. Тобто регіональна політика виступає своєрідною основою економічної політики держави.

Для більшості підприємств впровадження інвестиційно-інноваційних процесів є одним із ключових чинників їх динамічного розвитку. Характерною є зростаюча кількість наукових праць, де досліджується інноваційна діяльність. У більшості з них акцент робиться не на ціновому механізмі конкуренції, а на інноваційних процесах, пов'язаних з поліпшенням виробничо-господарського потенціалу підприємства. Ось чому вітчизняні вчені намагаються обґрунтувати національні інноваційні пріоритети, знайти дійові механізми залучення й ефективного використання інновацій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню причин успіху та невдач інвестиційно-інноваційних процесів на рівні національної економіки

та регіонів країни присвячено багато праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених: А. Гальчинського, В. Гейця, В. Гусєва, В. Вакалюка, А. Крисоватого, Т. Куценко, М. Микитюка, С. Онишко, В. Стадника, Л. Федулової, В. Чернобаєва, К. Швабія, О. Юркевича та ін. [1, 2, 3, 4, 5].

Однак масштаби та рівень наукової розробки значених проблем залишаються недостатніми. Тому вважаємо, необхідним проведення аналізу впливу регіональної політики на інноваційний розвиток Тернопільської області з використанням напрацювання дослідників та врахуванням негативних тенденцій розвитку інноваційної сфери.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є оцінка основних тенденцій інноваційного розвитку регіону під впливом регіональної політики держави. Адже важливою складовою національної економіки є активізація інвестиційно-інноваційних процесів на регіональному рівні, що забезпечують структурну модернізацію економіки на новій технологічній основі і підвищують її конкурентоспроможність.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На нашу думку, важливим аспектом є оцінка регіонів України для того, щоб визначити на локальному рівні проблеми й успіхи кожного з них у процесі формування власної конкурентоспроможності, зокрема за складовою технологічної готовності. Проведене нами дослідження продемонструвало істотне розходження показників технологічної готовності серед 27 регіонів України. Відносна перевага окремих регіонів визначається технологічністю виробництва, високим рівнем держпідтримки окре-

мих виробництв інноваційної продукції, сприятливими умовами для впровадження технологій шляхом залучення прямих іноземних інвестицій. Різниця в оцінках з технологічної готовності підприємств регіонів визначається також істотною відмінністю щодо рівня використання інформаційно-комунікаційних технологій. Київ посів 1-е місце за складовою технологічної готовності в цілому та за обома її компонентами: проникнення технологій і використання інформаційно-комунікаційних технологій як галузевої інфраструктури. Показники Харківської, Одеської, Київської та Донецької областей істотно відстають від результатів Києва, однак мають деякі переваги перед іншими регіонами України.

Разом із тим два регіони — м. Київ і Харківська область мають вищий рівень з технологічної готовності, і в них також зосереджено значно більшу кількість випускаючих інноваційну продукцію підприємств.

Регіони з високим ступенем технологічної готовності можна умовно розподілити на дві категорії: 1) ті, що історично спеціалізуються на виробництві інноваційної продукції; 2) області зі значною підтримкою держзакупівель інноваційної продукції. Наприклад, Запорізька область традиційно є місцем концентрації провідних українських і світових експорто-орієнтованих підприємств енергетики, металообробки, авіації, машинобудування, що визначає високий попит бізнесу на технології. Високу оцінку впровадження новітніх технологій отримала також і Закарпатська область, де технологічні зміни були реалізовані за рахунок прямих іноземних інвестицій, а також завдяки сусідству з країнами Євросоюзу. Як результат, Закарпаття посідає 1-е місце в національному рейтингу 2012 року за оцінками показника прямих іноземних інвестицій та передачі технологій [6].

Згідно із підсумками розрахунку Індексу конкурентоспроможності регіонів України у 2012 році, перша п'ятірка лідерів не змінилася: це місто Київ, Харківська, Дніпропетровська, Донецька й Київська області. Упродовж року Харківська область випередила у рейтингу Дніпропетровську, а Донецька — Київську область. Серед п'яти регіонів з найгіршим показниками також змін не відбулося, наприкінці рейтингу — Херсонська, Кіровоградська, Житомирська, Чернігівська й Тернопільська області. З-поміж суттєвих переміщень у рейтингу можна відзначити, з одного боку, підвищення на п'ять позицій Рівненської і Чернівецької областей, і на три позиції — АР Крим, з іншого, втрату семи позицій Луганською і трьох позицій Миколаївською областями. Як і раніше, до першої десятки входять переважно великі промислові регіони і два міста-регіони, а замикають рейтинг найбільші сільськогосподарські області. Лідери національного рейтингу — регіони, що отримали найвищі бали за субіндексом "підсилювачі ефективності", до якого входять такі складові конкурентоспроможності: вища освіта й професійна підготовка, ефективність ринку товарів і праці, рівень розвитку фінансового ринку, технологічна готовність і розмір ринку.

Внесок окремих регіонів у забезпечення інноваційного розвитку країни характеризується значним рівнем диференціації. Так, за інтегральним показником інноваційної діяльності 2012 року найвищий рейтинг мали м. Київ, Луганська, Донецька, Івано-Франківська і Волинська області, найнижчі — м. Севастополь, Хмельницька, Київська, Житомирська та Херсонська області.

Не є винятком і Західний регіон України, де сприйнятливість підприємств до впровадження інновацій протягом останніх років продовжує знижуватись. Оскільки даний регіон є переважно аграрним, то особливого значення набуває проблема перетворення його найближчим часом в аграрно-індустріальний. Дане завдання можна вирішити лише шляхом забезпечення високих темпів розвитку машинобудування, а саме таких її галузей, як приладобудування, верстатобудування, електротехнічне машинобудування, радіотехнічна промисловість, від чого найбільше залежить інноваційний потенціал держави і можливості модернізації усіх базових галузей народного господарства та переведення їх на нові технології. Йдеться про збільшення питомої ваги продукції, з більшою доданою вартістю, у загальному обсязі промислового виробництва в Західному регіоні, де вона є надзвичайно низькою.

Цього року Тернопільська область піднялася на одну позицію і посідає 23-є місце в Індексі регіональної конкурентоспроможності України із 3,88 балами, що трохи нижче середнього показника по 27 регіонах України (4,00 бала) [6, с. 7]. У порівнянні з 2011 роком Тернопільська область поліпшила оцінки за першим субіндексом конкурентоспроможності, піднявшись у рейтингу на одне місце (24-е місце). Разом із тим область втратила одну позицію за субіндексом підсилювачів ефективності і посіла в рейтингу 23-є місце. Крім того, область також погіршила оцінки з факторів розвитку та інновацій, перемістившись із 17-го на 22-е місце [6, с. 87].

Тернопільська область займає найвищі позиції у національному рейтингу за складовими охорони здоров'я і початкової освіти (5-е місце), розвитку інституцій (10-е місце), вищої освіти і професійної підготовки (10-е місце). Водночас область програє більшості регіонів і займає другий рік поспіль останнє місце за рівнем розвитку інфраструктури (27-е місце) і обсягу ринку (25-е місце). Регіон значно погіршив свій показник з технологічної готовності (26-е місце порівняно із 20-м місцем у 2011 році). Тернопільська область займає друге місце в Україні (після Києва) за середньою прогнозованою тривалістю життя (72 роки).

Другий рік поспіль Тернопільська область має відносно непогані позиції в Україні за інституціями (10-е місце, що вище за середній показник по Україні в цілому). Тернопільська область програє іншим областям за рівнем розвитку інфраструктури та займає останнє місце в Україні. Другий рік поспіль бізнес відзначає низьку якість інфраструктури в цілому (24-е місце) і дорожньої інфраструктури зокрема (за цим показником область упродовж двох останніх років займає передостанню позицію, перед Кіровоградською областю), а також низьку якість інфраструктури повітряних перевезень (23-е місце). Окрім цього, область значно відстає за рівнем розвитку енергетичної і телекомунікаційної інфраструктури унаслідок низьких показників якості електропостачання й охоплення мобільним зв'язком (22-е і 26-е місця відповідно).

Область втратила 6 позицій і зайняла передостаннє місце у національному рейтингу, випередивши лише Чернігівську область, за технологічною готовністю. У цій сфері основні проблемні показники — це доступність новітніх технологій (23-е місце), прямі іноземні інвестиції і передача технологій (19-е місце), число інтернет-користувачів і абонентів широкосмугового інтернету (19-е і 22-е місця

відповідно). Як і торік, порівняно з іншими регіонами України Тернопільська область зайняла 25-е місце за обсягом ринку. Регіон має низькі бали за обсягом як внутрішнього, так і зовнішнього ринків. Аналогічно низькі оцінки регіон має і за ефективністю ринку товарів (24-е місце в Україні).

Порівняно з минулим роком змінилася трійка лідерів у списку найпроблемніших чинників для ведення бізнесу в Тернопільській області. На відміну від минулого року, бізнес області вважає найпроблемнішим чинником вплив податкової політики (17,5%, 15,3% у 2011 році), а не корупцію (9,4%, 17,2% у 2011 році), яка взагалі не потрапила до трійки лідерів. Її місце натомість зайняли нестабільність державної політики (13,2%) і податкові ставки (10,7%). Керівники бізнесу в регіоні більшою мірою, ніж у середньому по країні, стурбовані нерозвиненістю інфраструктури та інфляцією, тоді як доступ до земельних ресурсів і регіональна фіскальна політика для них є менш пріоритетними.

Тернопільська область посідає 23-е місце серед 27 регіонів України за кількістю населення (2,4%) і 25-е місце за внеском до ВВП країни (1,2%). Валовий регіональний продукт області становить 12 875 грн. на особу, або 51,7% від середнього показника по країні [6, с. 89].

Протягом аналізованого періоду в Тернопільській області, як і в країні загалом, постійно скорочувалася кількість працівників, які займалися науковою діяльністю. Усього за період 2000—2012 рр. чисельність працівників наукових організацій зменшилася на 450 осіб, що становить 59% від кількості зайнятих у цій сфері у 2000 р. Кількість спеціалістів у 2012 році, які виконують наукові та науково-технічні роботи (дослідники і техніки), складала 254 осіб (у 2011 р. — 260). Серед цих спеціалістів науковий ступінь доктора наук мала 1 особа, кандидата наук — 26 осіб (у 2010 р. — 1 і 21 осіб відповідно).

У 2012 році інноваційною діяльністю у промисловості Тернопільської області були зайняті 50 підприємств, або 22,3% від загальної кількості обстежених промислових підприємств області, проти 47 підприємств (або 22,1%) у попередньому році. У 2010 році кількість інноваційно активних підприємств регіону скоротилася до 16,7%, однак є позитивна тенденція до зростання кількості інноваційно активних промислових підприємств Тернопільської області, що свідчить про достатньо високий науково-технічний та інноваційний потенціал регіону. Оцінка інноваційної діяльності в 2012 році промисловості України показала, що впроваджували інновації 1371 підприємств, або 13,6% обстежених промислових підприємств (у 2011 р. — 1679 підприємств, або 16,2%) (див. рис. 1).

Протягом 2009—2012 рр. основним джерелом фінансування витрат на інновації були власні кошти підприємств, що демонструє ситуацію, характерну для України загалом (див. табл. 1).

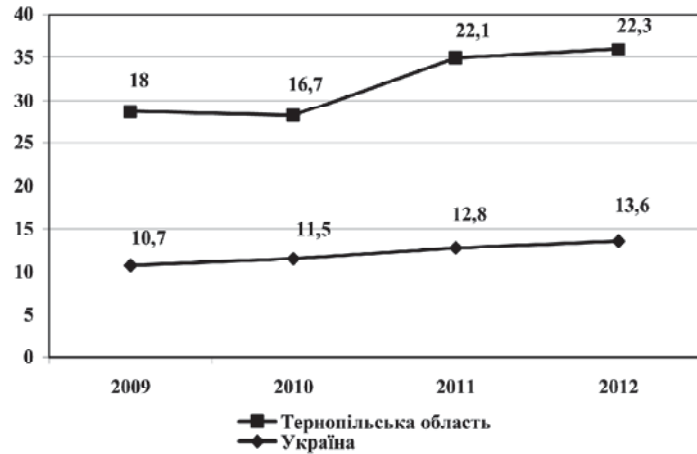

Рис. 1. Частка інноваційно активних промислових підприємств, що впроваджували інновації в Україні та Тернопільській області

Джерело: [7, с. 220; 8, с. 194].

Як видно з даних таблиці, частка власних коштів підприємств у загальному обсязі фінансування інноваційної діяльності займає понад 96% усіх коштів. З державного бюджету протягом аналізованого періоду було профінансовано лише 1—2% витрат на інновації, що свідчить про недостатню участь держави в забезпеченні інноваційного розвитку області. Додатковим джерелом фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств з 2005 року мав стати місцевий бюджет. Однак, фінансування витрат на інновації в Тернопільській області з цього джерела практично припинилося, а їх розмір у 2010 році засвідчив про їх декларативний характер у розмірі менше 1% до загального обсягу. Кошти вітчизняних та іноземних інвесторів протягом аналізованого періоду становили 1,2 і 0,2% відповідно, що не забезпечує належного рівня фінансування інноваційної діяльності за рахунок цих джерел. Це в свою чергу свідчить про нестабільність у фінансовій сфері та загрози неповернення інвестованих в інноваційні проекти коштів та слабкості фінансових інструментів, спрямованих на підтримку інноваційних процесів у виробництві.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Хоча Тернопільщина є невеликою територією за площею та чисельністю населення, вона має величезний інвес-

Таблиця 1. Розподіл обсягу фінансування інноваційної діяльності в промисловості Тернопільської області

	2009		2010		2011		2012	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Усього	48679,6	100,0	8100,2	100,0	69589,3	100,0	84917,9	100,0
за рахунок держбюджету	598,0	1,2	215,2	2,7	750,0	1,1	850,0	1,0
місцевих бюджетів	-	-	49,0	0,6	-	-	-	-
власних коштів	46888,5	96,3	7836,0	96,7	68543,2	98,5	83200,1	98,0
Коштів інвесторів вітчизняних	572,8	1,2	-	-	-	-	-	-
Іноземних держав	77,3	0,2	-	-	-	-	-	-
Інших джерел	543,0	1,1	-	-	296,1	0,4	867,8	1,0

Складено автором на основі [7, с. 221].

тиційний потенціал і протягом останніх років демонструє стабільне зростання макроекономічних показників. Найбільш інвестиційно-привабливими сферами сьогодні є сільське господарство, переробна промисловість, транспорт і зв'язок, торгівля, житлове будівництво. Політика євроінтеграції, глобалізація економічних процесів, вступ України до Світової організації торгівлі відкривають нові можливості для підприємств Тернопільщини, як суб'єктів іноземного інвестування та торгово-економічного співробітництва.

На нашу думку, вирішення проблемних питань інноваційного розвитку неможливе без реалізації ключових завдань стратегії розвитку економіки області, яка повинна передбачати:

- впровадження інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки, орієнтованої на стимулювання інвестицій в людський капітал, впровадження енерго- і ресурсозберігаючих технологій, технічну модернізацію виробництв та освоєння випуску нових видів конкурентоспроможної продукції;

- розбудову системи інституційного забезпечення довготривалих інвестиційних процесів, у тому числі створення технопарків, бізнес-інкубаторів, консалтингових та інформаційних систем, суб'єктів інфраструктури фондового ринку, пенсійних, страхових та інвестиційних фондів;

- покращення територіальної структури розміщення і розвитку продуктивних сил області, вирівнювання диспропорцій у розвитку окремих галузей і районів області, в першу чергу через стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу та використання конкурентних переваг;

- включення Тернопільщини у європейську мережу транспортної, інформаційної та освітньої інфраструктури;

- повномасштабне використання ресурсних та геополітичних переваг області, вкладання бюджетних коштів у розвиток соціальної, виробничої і транспортної інфраструктури.

Тернопільщина, у порівнянні із іншими регіонами, має ряд конкурентних переваг, які дозволяють прогнозувати суттєве збільшення обсягів залучення вітчизняних та іноземних інвестицій у середньостроковій перспективі. Серед найвагоміших конкурентних переваг: по-перше, це вигідне географічне розташування області; по-друге, значний природо-ресурсний потенціал; по-третє це високий працересурсний та науково-освітній потенціал та ін.

Наведені вище показники дають можливість зробити наступні висновки щодо інноваційної активності промислових підприємств Тернопільської області: більшість промислових підприємств регіону, створені ще за індустріальним зразком, тому мають низький інноваційний потенціал; державна промислова політика останніх років не була зорієнтована на стимулювання інноваційних процесів у вітчизняному виробництві, у результаті цього у структурі промисловості посилюються диспропорції на користь низько-технологічних галузей і, відповідно, зменшилася частка інноваційно-активних підприємств; технологічна та організаційна відсталість промислових підприємств регіону є основною причиною його інвестиційної непривабливості та недостатнього фінансування.

Також унаслідок обмеженості власних коштів підприємств, слабкості вітчизняної банківської системи та високої конкуренції на світових ринках інвестицій залучення додаткових ресурсів у розвиток наукомістких виробництв регіону — дуже серйозна проблема, яка потребує

нагального вирішення. Все це зумовлює нерозвиненість внутрішнього ринку технологій і, відповідно, низької питомої ваги підприємств, що впроваджують інновації як на рівні окремо взятого регіону, так і держави загалом.

Література:

1. Крисоватий А.І. Новітня парадигма преференційного оподаткування [Текст]: монографія / А.І. Крисоватий, Г.В. Василевська. — К.: ЦУЛ, 2013. — 260 с.

2. Куценко Т. Вплив регіональної політики на інноваційний розвиток регіону // Економічний аналіз. — 2013. — Вип. 12. — Частина 1. — С. 178—181.

3. Стадник В.В. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. / В.В. Стадник, М.А. Йохна — К.: Академвидав, 2006. — 464 с.

4. Микитюк П.П. Інноваційна діяльність: навч. посіб. / П.П. Микитюк, Б.Г. Сенів — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 392 с.

5. Онишко С.В. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності: навч. посіб. / С.В. Онишко, Т.В. Паєнко, К.І. Швабій — К.: КНТ, 2008. — 256 с.

6. Звіт "Про конкурентоспроможність регіонів України за 2012 рік" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.feg.org.ua/cms/projects/studying_Ukraine_competitiveness.html

7. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2012 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.te.ukrstat.gov.ua/ZvedBUL.html>

8. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2012 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

References:

1. Krysovatyj, A. I. and Vasylevs'ka, H. V. (2013), "Novitnia paradyhma preferentsijnoho opodatkuвання" [Modern paradigm of the preferential taxation], TSUL, Kyiv, Ukraine.

2. Kutsenko, T. (2013), "Regional policy influence over the innovative development of the region", Ekonomichnyj analiz, vol. 1, pp. 178—181.

3. Stadyk, V. V. and Johna, M. A. (2006), "Innovatsijnyj menedzhment" [Innovative management], Akademvydav, Kyiv, Ukraine.

4. Mykytiuk, P. P. and Seniv, B. H. (2009), "Innovatsijna diial'nist'" [Innovative activity], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

5. Onyshko, S. V. Paientko, T. V. and Shvabij, K. I. (2008), "Finsanove zabezpechennia innovatsijnoi diial'nosti" [Financial ensuring of the innovative activity], KNT, Kyiv, Ukraine.

6. Foundation for Effective Governance (2012), The report "On the Competitiveness of Regions of Ukraine for 2012" — available at: http://www.feg.org.ua/cms/projects/studying_Ukraine_competitiveness.html (Accessed 25 October 2013).

7. Department of Statistics in the Ternopil region (2012), "Statistical Yearbook of Ternopil region", — available at: <http://www.te.ukrstat.gov.ua/ZvedBUL.html> (Accessed 22 October 2013).

8. State Statistics Service of Ukraine (2012), "Research and Innovation in Ukraine in 2012" — available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 23 October 2013).

Стаття надійшла до редакції 28.10.2013 р.